

Słowa kluczowe: rządy prawa, kontrola praworządności, Unia Europejska

Keywords: rule of law, control of the rule of law, European Union

Karol Pachnik¹

UNIWERSYTET KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO W WARSZAWIE, POLSKA

ORCID: 0000-0003-2311-8522

RECENZJA KSIĄŻKI: MICHAŁ GIERYCZ, PIOTR MAZURKIEWICZ (RED.), „FACES OF THE RULE OF LAW IN EUROPE”, VANDENHOECK & RUPRECHT VERLAGE, GÖTTINGEN 2024, S. 306

Kiedy w 2008 r. ukazała się pozycja „Rzeczpospolita Praworządna” będąca zbiorem stanowisk śp. Janusza Kochanowskiego – zarówno z okresu sprawowania przez niego funkcji Rzecznika Praw Obywatelskich, jak i z lat wcześniejszych – pojęcie „praworządności” nie kojarzyło się ze sporami prawnopolitycznymi na linii państwa członkowskie – instytucje Unii Europejskiej. Dekadę później „praworządność” przestawała być pojęciem prawnym, a zaczynała odgrywać istotne znaczenie polityczne. Książka wpisuje się w trwającą debatę nad praworządnością – debatę zaostrzoną przez spory wokół różnych interpretacji tego terminu

¹ Dr Karol Pachnik – adiunkt w Katedrze Polityki Bezpieczeństwa w Instytucie Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (ul. Wóycickiego 1/3, 01-938 Warszawa).

w Unii Europejskiej i jej państwach członkowskich. Dla obserwatorów bieżących sporów politycznych w UE recenzowana praca dostarcza cennego kontekstu.

Książka „Faces of the Rule of Law in Europe”, pod redakcją Michała Gierycza i Piotra Mazurkiewicza, stanowi istotny wkład w debatę nad zasadą praworządności (*rule of law*) w kontekście europejskim. Publikacja została wydana w 2024 roku przez prestiżowe wydawnictwo Vandenhoeck & Ruprecht. Jest to praca zbiorowa autorów reprezentujących różne dyscypliny – prawo, politologię, filozofię – których spojrzenia łączą się tutaj w spójną opowieść o jednym z kluczowych pojęć współczesnej polityki i prawa. Składa się z trzech głównych części, w których pojęcie praworządności zostało poddane analizie z perspektywy filozoficznej, historycznej oraz wobec wartości manifestowanych przez instytucje Unii Europejskiej. Książka podejmuje tematykę ważką, wpisuje się we współczesne dyskusje polityczne, ukazując w swojej ostatniej części problematykę praworządności jako polityczny przedmiot sporów między państwami członkowskimi a instytucjami Unii Europejskiej. Jej zrealizowanym celem jest wyjaśnienie pojęcia praworządności, ale także ukazanie różnorodności jego interpretacji w różnych tradycjach narodowych oraz krytyczna analiza jego funkcjonowania w ramach Unii Europejskiej jako instytucji politycznej.

Już sam tytuł sugeruje wielość „twarzy” rządów prawa – i rzeczywiście, poszczególne rozdziały pokazują, że nie istnieje jedna uniwersalna definicja tej zasady. Zrozumienie tej złożoności stanowi warunek owocnej dyskusji o przyszłości europejskich demokracji, co stanowi nadrzędny przekaz recenzowanej pracy.

Publikacja została podzielona na trzy części tematyczne, co nadaje jej klarowną strukturę i stanowi wieloaspektową próbę ujęcia problematyki praworządności. Struktura ta jest ze wszechmiar poprawna, niemniej dobór materiałów do każdej części nie jest w pełni zadowalający – można (o czym dalej) wskazać na pewne niespełnione oczekiwania, względnie na dublowanie się treści poruszanych przez różnych autorów.

Pierwsza część książki koncentruje się na teoretycznych i filozoficznych podstawach praworządności. Składają się na nią cztery rozdziały, w których autorzy szukają odpowiedzi na fundamentalne pytanie: czym są rządy prawa i dlaczego stanowią fundament życia politycznego? Otwierający tom esej Zbigniewa Stawrowskiego przedstawia filozoficzne źródła pojęcia praworządności, sięgając do tradycji klasycznej. Stawrowski podkreśla różnicę między współczesnym pojmowaniem praworządności a platońską wizją sprawiedliwego państwa, które uwzględnia szerszy kontekst etyczny i wspólnotowy. Sara Lagi w swoim tekście uzupełnia historyczno-filozoficzną panoramę krytyczną analizą wpływu pozytywizmu prawniczego na rozumienie praworządności. Lagi pokazuje, że skrajny legalistyczny pozytywizm

– uznający wyłącznie formalnie ustanowione prawo za obowiązujące – zubaża ideę rządów prawa, sprowadzając ją do czysto proceduralnej legalności. Omawia ograniczenia legalnego pozytywizmu, odnosząc się do teorii Hansa Kelsena. Argumentuje, że formalistyczne podejście do prawa może prowadzić do pominięcia kwestii sprawiedliwości, co miało tragiczne konsekwencje w XX wieku. Piotr Mazurkiewicz analizuje zasadę praworządności z perspektywy katolickiej nauki społecznej. Autor ostrzega przed ryzykiem „totalitaryzmu demokratycznego”, które pojawia się wówczas, gdy prawo i procedury zostaną całkowicie oderwane od owych podstawowych wartości. Część tę zamyka artykuł Andrása Zs. Vargi, który krytykuje przekształcanie praworządności w polityczny fetysz, co prowadzi do jej instrumentalizacji. Varga dołącza do pojawiającego się w całej pierwszej części przesłania: aby obrona rządów prawa była autentyczna, nie można redukować tego pojęcia ani do pustej legalistycznej formuły, ani do wygodnego sloganu politycznego.

Druga część książki skupia się na narodowych tradycjach rozumienia praworządności w Europie. Perspektywa porównawcza pozwala lepiej zrozumieć źródła współczesnych napięć w Unii Europejskiej dotyczących praworządności – różnice między państwami często wynikają bowiem z odmiennych tradycji prawnych i politycznych. Michel de Villiers omawia francuską koncepcję *l'état de droit*. Autor ukazuje francuskie rozumienie państwa prawnego jako ideę zakorzenioną w historycznych wysiłkach ograniczania władzy monarszej. Paweł Kaczorowski analizuje niemiecką ideę *Rechtsstaat* – rozdział ten śledzi rozwój koncepcji *Rechtsstaat* od XIX wieku (okres zjednoczenia Niemiec i kształtowania się nowoczesnej administracji) przez XX wiek, aż po współczesność. Bogdan Szlachta przedstawia polską tradycję praworządności, sięgającą średniowiecza i Rzeczypospolitej Obojga Narodów, co pozwala na krytyczne spojrzenie na stereotypy dotyczące „młodych demokracji”. Szlachta w konkluzjach przemycza spojrzenie na niedawne spory na linii Warszawa-Bruksela, wskazując na ich tło historyczne. Iain T. Benson i Jane Adolphe omawiają tradycję anglosaską na przykładzie Australii w czasie pandemii COVID-19, zwracając uwagę na wyzwania związane z utrzymaniem praworządności w stanie wyjątkowym. Wybór tej pozycji nie w pełni przekonuje. Autorzy, opisując orzecznictwo ograniczające swobody obywatelskie związane z czasem pandemii COVID-19, dokonują paraleli, przenosząc rozważania na grunt bardziej abstrakcyjny – jednakże istotą tej części pracy nie jest wyjaśnienie anglosaskiej tradycji praworządności, a uwypuklenie argumentacji wskazującej na błędne rozstrzygnięcie konkretnego problemu prawnego. Wątpliwości budzi też nieco marginalny związek przykładu australijskiego z europejskim rdzeniem tematu. O ile analiza *case study* z czasów pandemii jest interesująca sama w sobie, o tyle pojawia się pytanie, czy rozdział ten rzeczywiście służy pogłębieniu zrozumienia anglosaskiej tradycji pra-

worządności w kontekście europejskim, czy raczej jest próbą wykazania błędów w konkretnych decyzjach prawnych podjętych w Australii.

Trzecia część publikacji koncentruje się na funkcjonowaniu zasady praworządności w ramach Unii Europejskiej, przenosząc ciężar analizy na poziom ponadnarodowy. Ta część ma najbardziej aktualny, a zarazem polemiczny charakter, ponieważ dotyczy toczących się sporów politycznych i prawnych między instytucjami unijnymi a niektórymi państwami członkowskimi. Poruszone tu zagadnienia – od wartości wspólnych Unii Europejskiej po mechanizmy kontroli praworządności – są żywymi tematami w dzisiejszym dyskursie publicznym.

Michał Gierycz i Dorin Dobra analizują fundamenty praworządności jako wspólnoty wartości, wskazując na problem „elastycznej aksjologii” w prawie unijnym. Publikacja zawiera właściwy aparat naukowy. Niemniej część przygotowana przez tak świetnych politologów pozostawia pewien niedosyt. Autorzy uchylili się bowiem od rozważań nad przyczynami ewolucji Unii Europejskiej w kierunku „zawłaszczania” obszarów politycznych. Stąd nie dowiemy się, czy Karta Praw Podstawowych i inne akty prawne wynikają z jasno obranego kierunku zwiększania roli politycznej Unii Europejskiej przez jej państwa członkowskie (na wzór pewnej „protezy” dla koncepcji federacyjnej Europy), czy też może jest to element konkurencyjności pomiędzy systemami ochrony praw człowieka zorientowany na zmarginalizowanie znaczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wartości, czy też jest to wewnętrzna próba poszerzania kompetencji Unii Europejskiej jako autonomicznego tworu inspirowana przez „eurokratów” – tutaj polityków i urzędników Unii Europejskiej.

Drugi ważny wątek części III to mechanizmy kontroli i egzekwowania praworządności w Unii Europejskiej. Ten temat podejmuje José Luis Bazán, omawiając narzędzia prawne, jakie Unia wypracowała, by strzec zasady rządów prawa w państwach członkowskich. Bazán omawia mechanizmy kontroli praworządności stosowane przez Unię Europejską, takie jak procedura z art. 7 TUE, wskazując na ich ograniczenia. Tomasz Grzegorz Grosse przyjmuje perspektywę funkcjonalną, krytykując instrumentalne wykorzystanie praworządności w celu wzmocnienia hierarchii władzy w Unii Europejskiej i marginalizacji państw sprzeciwiających się dominującym kierunkom integracji. Autor przyjmuje perspektywę funkcjonalną i krytyczną wobec obecnych praktyk unijnych. Grosse stawia tezę, że odwoływanie się do wartości praworządności przez instytucje Unii służy niekiedy instrumentalnie do wzmocnienia hierarchii władzy wewnątrz niej. W jego ujęciu hasło obrony *rule of law* bywa wykorzystywane do marginalizacji państw członkowskich sprzeciwiających się dominującemu kierunkowi integracji.

Książkę zamykają wnioski redaktorów, które podkreślają konieczność równowagi między formalnym a substancjalnym wymiarem praworządności.

„Faces of the Rule of Law in Europe” wyróżnia się interdyscyplinarnym podejściem, które pozwala na głęboką analizę zasady praworządności z różnych perspektyw. Szczególną wartością publikacji jest jej historyczno-filozoficzne ujęcie, które kontrastuje z często uproszczonymi narracjami politycznymi. Artykuły w pierwszej części, zwłaszcza tekst Zbigniewa Stawrowskiego, skutecznie ukazują złożoność pojęcia praworządności, wskazując na jego korzenie w filozofii klasycznej i chrześcijańskiej. Analiza Sary Lagi dotycząca legalnego pozytywizmu jest szczególnie aktualna w kontekście debat nad relacją między prawem a moralnością, choć można by oczekiwać szerszego odniesienia do współczesnych teorii pozytywizmu prawnego.

Druga część publikacji pokazuje różnorodność narodowych tradycji praworządności, co pozwala na lepsze zrozumienie współczesnych napięć w Unii Europejskiej. Jednakże tekst o Australii, choć ciekawy, wydaje się nieco oderwany od europejskiego kontekstu, co może budzić pytania o jego miejsce w publikacji.

Trzecia część książki jest najbardziej aktualna politycznie i stąd też wzbudzająca uwagę nie tylko w dyskursie naukowym. Artykuł Tomasza Grzegorza Groszego, choć dobrze udokumentowany, przyjmuje wyraźnie krytyczny ton wobec działań Komisji Europejskiej, co może być postrzegane jako stronnictwo. Z kolei analiza José Luisa Bazána oferuje wyważone spojrzenie na mechanizmy kontroli praworządności, choć mogłaby być bardziej szczegółowa w kwestii skuteczności tych mechanizmów. Natomiast wnioski redaktorów skutecznie syntetyzują wcześniejsze analizy, podkreślając konieczność równowagi między formalnym a materialnym wymiarem praworządności.

Mimo licznych zalet publikacja ma pewne ograniczenia. Przede wszystkim, wskazywany już brak szerszego omówienia innych tradycji praworządności w Europie (np. skandynawskiej czy południowoeuropejskiej) może być uznany za lukę. A przynajmniej takie pominięcie nie zostało właściwie uzasadnione. Niektóre artykuły, zwłaszcza w trzeciej części, mają charakter bardziej publicystyczny niż stricte naukowy. W części prac wyraźnie akcentowane są te same okoliczności oraz odwołania do tradycji prawnych, stąd czytelnik kilkakrotnie ma możliwość przeczytania o Platonie czy o francuskim rozumieniu praworządności.

Mimo to „Faces of the Rule of Law in Europe” to przykład udanej pracy zbiorowej, która pomimo wielości autorów prezentuje spójną i przemyślaną strukturę. Interdyscyplinarne podejście – łączenie perspektyw filozoficznych, historycznych, prawniczych i politologicznych – pozwoliło na wszechstronne oświetlenie tytułowego zagadnienia i ukazanie jego wielu „twarzy”. Szczególną wartością publi-

kacji jest właśnie to szerokie, historyczno-filozoficzne ujęcie tematu, kontrastujące z często uproszczonym i doraźnym charakterem debat politycznych.

Na uznanie zasługuje fakt, że mimo wielogłosowości autorów redaktorom udało się zachować jedność tematyczną: wszystkie teksty krążą wokół pytania, czym jest praworządność i jak jej rozumienie wpływa na praktykę polityczną.

Reasumując, „Faces of the Rule of Law in Europe” to wartościowa publikacja, która wnosi istotny wkład w zrozumienie zasady praworządności w kontekście europejskim. Jej siłą jest interdyscyplinarne podejście, bogactwo perspektyw i krytyczne spojrzenie na współczesne wyzwania związane z praworządnością w Unii Europejskiej. Pomimo pewnych uwag, takich jak ograniczony dobór tematów czy miejscami publicystyczny ton, książka jest godna polecenia zarówno dla badaczy, jak i praktyków zainteresowanych problematyką integracji europejskiej i zasadą praworządności. Publikacja zachęca do refleksji nad koniecznością równowagi między formalnymi a materialnymi aspektami prawa, co jest szczególnie istotne w obliczu współczesnych kryzysów politycznych w Europie.

To lektura obowiązkowa dla badaczy integracji europejskiej, prawników i politologów, ale także użyteczne źródło wiedzy dla decydentów oraz wszystkich, którzy pragną lepiej zrozumieć genezę i istotę dyskusji o rządach prawa we współczesnej Europie.

**REVIEW: M. GIERYCZ,
P. MAZURKIEWICZ (ED.),
FACES OF THE RULE
OF LAW IN EUROPE,
VANDENHOECK
& RUPRECHT VERLAGE,
GÖTTINGEN 2024, P. 306**

SUMMARY

This article is a review of the book by M. Gierycz and P. Mazurkiewicz titled “Faces of the Rule of Law in Europe”, published in 2024 in Göttingen by the publishing house Vandenhoeck & Ruprecht Verlage.

Article submitted: 01.12.2024; accepted: 10.12.2024.

RECENZJA KSIĄŻKI: MICHAŁ GIERYCZ, PIOTR MAZURKIEWICZ (RED.)